

УДК 336.77:336.71

КИРИЛОВА Л.І., к.е.н.,
СЕМЕНОВА В.В.
м. Запоріжжя

ПРИНЦИПИ ДІАГНОСТИКИ КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ: ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

***Анотація.** У статті розглянуті різні підходи до діагностики кредитної діяльності комерційного банку та визначення ефективності його кредитної діяльності.*

***Ключові слова:** кредит, кредитний портфель, оцінка, діагностика, ефективність.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены различные подходы к диагностике кредитной деятельности коммерческого банка и определения эффективности его кредитной деятельности.*

***Ключевые слова:** кредит, кредитный портфель, оценка, диагностика, эффективность.*

***Abstract.** The paper considers the different approaches to the diagnosis of the commercial bank credit and determined the effectiveness of its lending activities.*

***Key words:** credit, loan portfolio, assessment, diagnosis efficiency.*

Постановка проблеми. Сучасний стан банківської системи України характеризується значними динамічними коливаннями в змінних умовах фінансових ринків. Важливою умовою підвищення дієздатності банківської системи та розвитку кредитних відносин в країні покликана стати комплексна система економічного обґрунтування доцільності й ефективності кредитування.

Ця система, по-перше, повинна сприяти пошуку варіантів найбільш прибуткового розміщення кредитних ресурсів, по-друге, гарантувати мінімізацію кредитних ризиків, через що перед менеджментом банків постає завдання вчасно оцінити масштаби можливих збитків та ефективно управляти своїм кредитним портфелем. Тому діагностика кредитного портфелю банку має особливе значення не тільки для самого банку та банківської системи, а й для економіки країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень. У дослідженнях останніх років, які проводяться в банківській системі, усе більше уваги приділяється процесам формування та аналізу кредитного портфелю банків. Тема знайшла відображення у працях таких авторів: І. В. Сало, О. В. Дзюблюк, А. М. Мороз, З. М. Васильченко, М. О. Барінов, М. Савлук, А. Шаповалов, В. Геєць та

ін. Розвиток банківської системи України вимагає постійного проведення діагностики кредитного портфелю та мінімізації кредитних ризиків.

Метою статті є розробка пропозицій щодо діагностики кредитної діяльності банку на основі показників, що дасть змогу швидко реагувати на зміни у структурі кредитного портфелю.

Виклад основного матеріалу. У світовій економічній науковій думці обґрунтовуються і визначаються дві концепції теорії кредиту – натуралістична і капіталоутворююча. Основоположниками натуралістичної теорії кредиту були англійські економісти А. Сміт (1723–1790) і Д. Рікардо (1772–1823). Основоположниками капіталоутворюючої теорії кредиту були англійські економісти Дж. Ло (1671–1729), Г. Маклеод (друга половина XIX століття), австрійський економіст Й. Шумпетер та німецький економіст А. Ган (XX століття).

Кредит – від лат. *creditum* – позичка, *credo* – вірю. У науковій літературі можна виділити декілька підходів до визначення поняття категорії кредиту. Наприклад, М.П. Денисенко визначає, що кредит – позичковий капітал банку у грошовій формі, що передається в тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового

характеру використання. Це форма руху позичкового капіталу.

Александрова М.М., Маслова С. О. – визначають кредит як об'єктивну вартісну категорію, складову частину товарно-грошових відносин, а його необхідність викликана існуванням товарно-грошових відносин. Лагутін В.Д. дає визначення кредиту як форми прояву кредитних відносин, форми руху позичкового капіталу.

Аналіз різних точок зору зарубіжних та вітчизняних авторів щодо визначення поняття кредиту дає можливість розкрити цю категорію через визначення, запропоноване Б.С. Івасів, тобто кредит – це економічні відносини, що виникають між кредиторами і позичальниками з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів та використання їх на умовах повернення й оплати.

Кредитний портфель (credit portfolio) – сукупність усіх банківських позик, що структуровані за певними параметрами відповідно до завдань визначеної банком кредитної політики. Більшість авторів при визначенні кредитного портфеля ґрунтуються тільки на одному із критеріїв класифікації його елементів – кредитному ризику. Для найбільш точного визначення кредитного портфеля необхідно брати до уваги й інші фактори, що здійснюють на нього безпосередній вплив.

У закордонній економічній літературі під кредитним портфелем розуміється характеристика структури і якості виданих позичок, класифікованих за певними критеріями залежно від поставлених цілей керування. Тобто у визначення сутності кредитного портфеля іноземні економісти включають результат застосування елементів процесу кредитного менеджменту. Останнім часом все більше число вітчизняних фахівців бере на озброєння саме закордонну методику визначення поняття кредитного портфеля.

Такий підхід реалізовано і у нормативних документах Національного банку України, що регламентує окремі сторони керування кредитним портфелем.

Сутність кредитного портфеля банку можна розглядати на категоріальному й прикладному рівнях. У першому аспекті кредитний портфель – це економічні відносини, що виникають при видачі й погашенні кредитів, здійсненні прівнянних до кредитних операцій. У цьому випадку кредитний портфель визначається як сукупність кредитних вимог банку й інших вимог кредитного характеру, а також як сукупність виникаючих при цьому економічних відносин. У другому аспекті кредитний портфель являє собою сукупність активів банку у вигляді позичок, врахованих векселів, міжбанківських кредитів, депозитів і інших вимог кредитного характеру, класифікованих по групах якості на основі певних критеріїв.

Обсяг кредитного портфелю оцінюється за балансовою вартістю всіх кредитів банку, в т.ч. прострочених, пролонгованих і сумнівних. У структурі балансу

банку кредитний портфель розглядається як єдине ціле та складова частина активів банку, яка має свій рівень дохідності та відповідний рівень ризику. Обсяг і структура кредитного портфелю банку визначаються такими чинниками: розмір банку (капіталу); правила регулювання банківської діяльності; офіційна кредитна політика банку; досвід і кваліфікація менеджерів; рівень дохідності різних напрямів розміщення коштів.

Структура кредитного портфелю банку залежить від суб'єктів кредитування (юридичні та фізичні особи); стану обслуговування боргу (високий, добрий, задовільний, слабкий, незадовільний); класу боржника (клас боржника – юридичної особи визначається в залежності від отриманого значення інтегрального показника фінансового стану боржника з урахуванням величини підприємства); категорії якості кредиту; показника ризику кредиту, який залежить від фактичних значень інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи, коефіцієнта покриття боргу, якості менеджменту боржника – юридичної особи, ринків збуту продукції, наявності бізнес-планів, рейтингів боржника – юридичної особи та інших подій та обставин, що можуть вплинути на своєчасність та повноту погашення боргу; видів економічної діяльності; валюти кредитування; строків кредитування тощо.

Забезпечення ефективної і стабільної кредитної діяльності та одержання прибутків вимагає від банку проведення постійного моніторингу на всіх стадіях організації кредитного процесу. У проведенні внутрішнього контролю за кредитними операціями банки здійснюють пошук досконаліших механізмів кредитування, а також визначають шляхи підвищення ефективності організації кредитної діяльності.

Під діагностикою кредитної діяльності розуміємо механізми проведення банком контролю протягом усього процесу кредитування, що сприяє оптимізації системи організації кредитної діяльності банку.

Головною метою діагностики кредитної діяльності є аналіз позичальника та його кредитної документації для прийняття рішення щодо надання кредиту, відстеження зміни кредитоспроможності позичальника після надання кредитних коштів і визначення конкретних дій, які необхідно здійснити у разі виникнення проблем.

У процесі кредитування при здійсненні діагностики особливу увагу банк повинен приділити таким аспектам:

- дотримання принципів банківського кредитування;
- контроль за виконанням умов кредитного договору;
- контроль за цільовим використанням кредитних коштів;
- діагностика кредитного забезпечення та перевірка якості і зберігання заставленого майна;
- аналіз погашення кредитів;

- виявлення проблемних кредитів і розробка заходів щодо ліквідації такої заборгованості;
- діагностика якості та структури кредитного портфеля банку в цілому;
- діагностика кредитного ризику та розробка заходів щодо його мінімізації.

Для забезпечення успішної і безперебійної кредитної діяльності кожен банк повинен мати свою систему внутрішньобанківської діагностики кредитних операцій та чітко визначених найбільш кваліфікованих і досвідчених працівників банку, що здійснюватимуть кредитний контроль на всіх етапах процесу кредитування.

У банківській практиці використовуються різні способи діагностики кредитного портфелю, які мають в основі декілька основних принципів:

1) періодична перевірка всіх видів кредитів (кожні 30, 60, 90 днів перевіряються всі великі кредити і вибірково – малі);

2) ретельна розробка етапів кредитного контролю для того, щоб забезпечити перевірку всіх найважливіших умов кожної кредитної операції, у тому числі:

- відповідність фактичних платежів за кредитом розрахованим даним;
- якість і стан забезпечення за кредитом;
- повнота відповідної документації;
- оцінювання змін фінансового стану і прогнози відносно збільшення чи зменшення потреб позичальника в банківському кредиті;
- оцінювання відповідності наданих кредитних коштів кредитній політиці банку і стандартам, які розроблені з боку регулюючих органів щодо його кредитного портфеля;

3) діагностика проблемних кредитів, збільшення частоти перевірок у міру зростання проблем, пов'язаних з конкретним кредитом;

4) діагностика кредитного портфелю в умовах економічного спаду чи появи значних проблем у тих галузях, в які банк вклав значну частину своїх ресурсів (наприклад, помітна зміна податкового чи експортно-імпортного законодавства; поява нових конкурентів чи зміна старих технологій, яка потребує використання нових методів виробництва і реалізації продукції тощо).

Діагностику кредитної діяльності можна класифікувати за певними ознаками:

- за сферою здійснення: внутрішня діагностика, за якою контроль здійснюється, переважно, за документами, які відповідають тому чи іншому етапові процесу кредитування, причому оцінюється ступінь кредитного ризику; зовнішній моніторинг, до якого належать зустрічі та переговори з позичальниками, які допустили прострочення платежів; телефонні дзвінки, листування; зустрічні перевірки руху товарів, придбаних за рахунок кредитних коштів; інспекційні перевірки на місцях, переговори з поручителями тощо;

- за характером проведення: попередня діагностика, яка передбачає перевірку відповідності проведення кредитної діяльності вимогам законодавства, наявності відповідних дозволів, лімітів тощо до надання кредитних коштів позичальнику і включає в себе аналіз кредитної документації, оцінювання фінансового стану позичальника та аналіз кредитного проекту, оцінювання предмета забезпечення за кредитом тощо. У процесі такої діагностики слід з'ясувати причини порушення правил проведення кредитної діяльності та вживати відповідних заходів щодо їх усунення;

- залежно від методів здійснення: дистанційна діагностика; інспекційна діагностика;

- залежно від масштабів проведення нагляд: локальна, регіональна, національна та глобальна діагностика;

- залежно від ділянки охоплення: на рівні кредитного портфеля в цілому, основною метою якої є своєчасне виявлення ознак, фактів, змін або їх тенденцій, що характеризують стан кредитного портфеля як такий, що може призвести чи вже призвів до підвищення ризиків та негативно вплинути на результати діяльності банку, а також розроблення пропозицій щодо покращення стану банківської кредитної діяльності; на рівні окремої кредитної угоди, метою якої є своєчасне виявлення відхилень у процесі кредитування конкретного позичальника на всіх його етапах; з'ясування причин цих відхилень та розроблення пропозицій щодо коригування допущених помилок;

- залежно від груп позичальників розрізняють діагностику кредитів, наданих: позичальникам – юридичним особам; позичальникам – фізичним особам; позичальникам – банкам; позичальникам – небанківським фінансовим установам; групам пов'язаних осіб банку; позичальникам – органам державного управління.

Можна виділити основні напрями діагностики кредитної діяльності банку:

- діагностика виконання позичальником умов кредитного договору, договорів забезпечення та інших зобов'язань, які були ним прийняті у зв'язку з укладанням кредитного договору;
- діагностика цільового використання кредитних коштів позичальником;
- діагностика зміни фінансового стану позичальника та виявлення змін у його господарській діяльності, періодичне оцінювання поручителів позичальника;
- діагностика якості прийнятого кредитного забезпечення та перевірка зберігання заставленого майна;
- діагностика якості і структури кредитного портфеля банку в цілому для виявлення проблем-

них кредитів і розробка заходів щодо ліквідації заборгованості.

Діагностика здійснює контроль за виконанням позичальником умов кредитного договору, пов'язаних з ним договорів, шляхом здійснення постійного контролю за повнотою повернення кредиту та сплатою процентів згідно з графіком, який складається з урахуванням умов кредитних договорів і техніко-економічного обґрунтування та затверджується рішенням кредитного комітету відповідного рівня та перевірки виконання інших умов кредитного договору та договорів, які пов'язані з реалізацією проекту, що кредитується, у тому числі щодо виконання контрагентами позичальника умов договорів на поставку та реалізацію товарів (продукції, послуг), дотримання обсягів випуску та реалізації продукції, які були передбачені бізнес-планом з техніко-економічним обґрунтуванням, повноти отримання коштів від реалізації проекту, що кредитується, та їх використання, стану претензійно-позовної роботи з боку інших кредиторів стосовно позичальника тощо (такі перевірки мають здійснюватися як безпосередньо на місці у позичальника, так і на підставі отриманої від нього оперативної інформації).

Діагностика цільового використання кредитних коштів позичальником можна розподілити на попередню діагностику – перевірки відповідності призначення платежу в платіжних документах, які надані позичальником, цілям, які визначені в кредитному договорі; подальшу діагностику – перевірка фактичної наявності купленої за рахунок кредитних коштів продукції тощо.

Діагностика фінансового стану позичальника передбачає здійснення щоквартального розрахунку фінансового стану позичальника згідно з чинною методикою банку; проведення контролю (не менш ніж один раз у місяць) за грошовими потоками, оборотами за поточними рахунками позичальника в банку та щоквартально за поточними рахунками в інших банках; аналіз інформації, яка може свідчити про фінансові та інші ускладнення в діяльності позичальника, а саме: погіршення фінансового стану та переведення позичальника до групи з більш високим ступенем ризику; зменшення грошових потоків на поточному рахунку (більш ніж на 20% проти середньомісячних надходжень на момент надання кредиту); несвоєчасна сплата частини кредиту або процентів; виникнення (значне або різке збільшення) боргів перед бюджетом; наявність негативної інформації стосовно діяльності позичальника або безпосередньо його керівників, засновників, зміни керівників, складу засновників, акціонерів, співвласників позичальника; часткове або повне репрофілювання діяльності позичальника; зміни законодавчих актів, що можуть мати значний негативний вплив на основну діяльність позичальника та його спроможність повернути кредитну заборгованість; значні розходження показників фактичної діяльності з показниками і розрахунками

бізнес-плану та техніко-економічного обґрунтування тощо.

Діагностика, пов'язана з перевіркою стану забезпечення, передбачає проведення контролю за виконанням договорів забезпечення на підставі наданих підрозділом заставних операцій актів перевірки наявності, схоронності і переоцінювання предмета застави та інших необхідних документів, що отримуються від позичальника; здійснення контролю за своєчасною сплатою заставодавцем страхових платежів за договором страхування заставленого майна; перевірку дотримання позичальником умов щодо зберігання майна, наданого у забезпечення тощо.

Діагностика кредитного портфеля банку в цілому передбачає аналіз стандартної (непростроченої) кредитної заборгованості; визначення частки та структури прострочених кредитів у портфелі банку; аналіз змін у класифікації кредитів за групами ризику; розробку заходів щодо ліквідації проблемної заборгованості тощо.

Якість кредитного портфеля суттєво впливає на рівень ризикованості та надійності банку, тому саме кредитна діяльність підлягає регулюванню з боку органів нагляду. Для банківської діяльності важливим є не уникнення ризику взагалі, а його передбачення та зниження до мінімального рівня, тобто оптимізаційне управління.

Для оцінювання якості кредитного портфеля з погляду кредитного ризику застосовуються коефіцієнт покриття класифікованих позик, питома вага зважених класифікованих позик, коефіцієнт питомої ваги проблемних та збиткових позик. Перелічені показники слід проаналізувати в динаміці, виявити тенденцію до їх зміни та причини їх погіршення. Розрахунок цих коефіцієнтів допомагає визначити тенденції погіршення фінансового стану та шляхи збільшення економічної ефективності кредитних операцій.

Діагностика кредитних операцій повинна здійснюватися також у напрямі оцінювання ступеня захищеності від можливих втрат. Що гірші показники якості кредитів з погляду кредитного ризику, то більшим має бути ступінь їх захищеності. Для оцінювання його рівня використовують коефіцієнт забезпеченості позики, коефіцієнт забезпеченості збитків, коефіцієнт захищеності позик від втрат, коефіцієнт покриття збитків, коефіцієнт покриття позик власним капіталом.

Як свідчить діагностика, фінансова криза 2008 року призвела до стрімкого зростання проблемної заборгованості. Так, за 2009–2010 роки прострочені кредити резидентів збільшилися в 4,9 рази. Їх частка в загальному кредитному портфелі банків зросла на 10,5 процентного пункту – до 13,2% на кінець 2010 року порівняно з 2,7% на кінець 2008 року. В 2011 році було досягнуто прогрес на шляху зменшення обсягів проблемних кредитів.

У 2012 році банками продовжувалася робота з поліпшення якості активів. У відповідності до ринкових умов банки переглядали свої кредитні стратегії.

Зокрема з метою реструктуризації активів окремі банки продавали частину своїх кредитних портфелів. Тривав процес списання безнадійної заборгованості за рахунок створених резервів. Значна увага приділялася посиленню якості моніторингу кредитного портфеля та роботі з позичальниками.

Національним банком України було сформовано законодавчі передумови для функціонування ринку проблемних активів в Україні, банки були забезпечені необхідним інструментарієм для роботи з такими активами. Зокрема, у 2012 році було затверджено новий порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, який максимально наближений до положень Міжнародних стандартів фінансової звітності та рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду.

Посилення банками системи оцінки ризиків та вимог до позичальників сприяло зменшенню простроченої заборгованості за кредитами в 2012 році. За рік залишки за простроченими кредитами скоротилися на 5,7 млрд. грн., або на 6,4%. На 01.01.2013 вони становили 84,1 млрд. грн., з них за простроченими кредитами резидентів – 83,4 млрд. грн. Питома вага простроченої заборгованості в загальному кредитному портфелі банків у 2012 році зменшилася порівняно з попереднім роком з 11,2 до 10,3%. Упродовж року динаміка прострочених кредитів була різноспрямованою. В останній місяць року вони скоротилися на 5,8 млрд. грн., або на 6,5%.

У розрізі валют більш суттєво зменшилися прострочені кредити в іноземній валюті – на 5,9 млрд. грн., або на 23,5%. На 01.01.2013 вони становили 19,4 млрд. грн., а їх частка в загальній сумі прострочених кредитів скоротилася на 9,0 процентного пункту – до 37,4%. Серед простроченої заборгованості в іноземній валюті переважно знижувалися залишки прострочених довгострокових кредитів: більше 5 років – на 34,7%, від 1 року до 5 років – на 29,4%. Прострочені кредити у національній валюті у звітному році збільшилися на 3,2 млрд. грн., або на 10,8%, і на 01.01.2013 становили 32,5 млрд. грн. [2].

За видами економічної діяльності з початку року найбільше скоротилася прострочена заборгованість за кредитами корпорацій будівництва, хімічного виробництва та виробництва готових металевих виробів, харчових продуктів та напоїв, а також корпорацій сфери права, бухгалтерського обліку та інжинірингу.

Діагностика якості кредитного портфеля банків відобразилася на формуванні резервів під активні операції. Так, обсяги відрахувань на формування резервів зменшилися порівняно з 2011 роком на 35,8% – до 23,4 млрд. грн., а їх частка скоротилася до 16,1% на 01.01.2013 р. з 24,3% на 01.01.2012 р. [1].

Висновки. Для забезпечення ефективної банківської кредитної діяльності існує об'єктивна не-

обхідність у постійної діагностики процесів кредитування в банку. При здійсненні внутрішньої діагностики кредитної діяльності банківська установа має керуватися розробленою кредитною політикою та визначеними внутрішньобанківськими положеннями, а також нормативно-правовими актами України щодо вимог до проведення контролю в процесі здійснення банківської діяльності. При цьому проведенням діагностики в банку повинні займатися найбільш кваліфіковані та досвідчені працівники.

При здійсненні кредитної діагностики в банку працівникам кредитного відділу слід проводити постійний контроль як за кожною окремою кредитною операцією, так і за якістю кредитного портфеля банку загалом. Головною метою здійснення банківської кредитної діагностики є запобігання виникненню фінансових втрат у процесі здійснення кредитної діяльності.

Кредитну діагностику можна класифікувати за різними ознаками, зокрема, за сферою здійснення, характером проведення, залежно від методів здійснення, масштабів проведення нагляду, ділянки охоплення та груп позичальників. При цьому основними напрямками здійснення кредитної діагностики в банку є: контроль за виконанням позичальником умов кредитного договору, цільовим використанням кредитних коштів, зміною фінансового стану позичальника, перевірка якості прийнятого кредитного забезпечення та зберігання заставленого майна, аналіз якості і структури кредитного портфеля банку в цілому тощо.

У разі здійснення діагностики цільового використання кредиту працівники кредитного відділу банку повинні проводити контроль, як правило, у три етапи: попередню, поточну і подальшу діагностику.

Важливе значення у здійсненні внутрішньобанківської діагностики має перевірка майна, яке надається позичальником у забезпечення. У результаті проведення такої перевірки працівники банківської установи повинні пересвідчитися у реальній наявності заставленого майна, відповідності вартості майна сумі, зазначеній у договорі застави, умовах зберігання предмета забезпечення, дотримання позичальником умов договору застави тощо.

На покращення ефективності роботи банківської установи значний вплив має якісне проведення внутрішньої діагностики в банку. При цьому основними ділянками роботи у кредитній діяльності в банку є: перевірка організації кредитної діяльності банку, повноти кредитних справ позичальників та якості договірних взаємин, цільового використання кредитних коштів, якості обслуговування боргу та супроводження кредиту, проведення аналізу фінансового стану позичальника, наявності та ліквідності забезпечення, якості кредиту та формування резерву на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку, правильності та повноти обліку кредитних операцій банку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналіз банківського ринку 2011 року [Електронний ресурс] / Форум Провідних Міжнародних Фінансових Установ. – Режим доступу: http://www.flifi.org.ua/files/documents/50071/FLIFJointreport_february12_ukr_22.0_2.12.pdf. – Назва з екрану.

2. Бюлетень Національного банку України. – 2012. – № 2 [Електронний ресурс] / офіційний сайт НБУ. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document.jsessionid=A20F5AF5DB54047A960_7F055D51FDCB1?id=109908. – Назва з екрану.

3. Говоруха С. Підходи до визначення поняття “кредитного портфелю” та аналіз його характеристик / С. Говору-

ха // Вісник Львівського університету. – 2008. – № 39. – С. 125-127.

4. Дзюблук О.В. Механізм забезпечення якості кредитного портфеля й управління кредитним ризиком банку в період кризових явищ в економіці / О.В. Дзюблук // Журнал європейської економіки. – 2010. – № 9. – С. 108-124.

5. Пірог В.В. Оцінювання якості кредитного портфеля банків з урахуванням виконання економічних нормативів НБУ / В.В. Пірог // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 2. – С. 228-235.

6. Рясних Є.Г. Система управління кредитним портфелем у комерційному банку / Є.Г. Рясних, А.А. Пономарьов, М.О.Микитин // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2. – С. 146-149.